

Розвиток діючої системи ціноутворення і розрахунків за послуги в житлово-комунальному господарстві

Гура Н. О.

Київський національний університет ім. Т. Шевченка

Визначено особливості діючої системи ціноутворення в житлово-комунальному господарстві, розглянуто порядок її становлення в історичному аспекті. Розкрито порядок формування тарифів на житлово-комунальні послуги і розроблено пропозиції щодо оптимізації системи ціноутворення.

Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) — це галузь економіки, тарифи на послуги якої є регульованими. В першу чергу це стосується тих підгалузей ЖКГ, які надають послуги населенню з утримання житла, тепло-, водопостачання, водовідведення тощо. Це обумовлено соціальною значимістю галузі та існуючим в галузі монополізмом.

Регулювання тарифів здійснюється шляхом встановлення граничних рівнів рентабельності, обмеження росту витрат (зокрема, заробітної плати) підприємств-монополістів, встановлення рівня відшкодування витрат на житлово-комунальні послуги, затвердження розміру тарифів тощо.

На сьогоднішній день стан ціноутворення в галузі ЖКГ характеризується значними недоліками і потребує суттєвого вдосконалення. Діючі тарифи не відшкодовують витрати підприємств ЖКГ, виконуючи при цьому соціальну функцію, не стимулюють до ресурсозбереження та зменшення витрат, не враховують якісні параметри житлово-комунальних послуг (ЖКП) і можливості розвитку підприємств ЖКГ. Тобто, з одного боку, тарифи не забезпечують підприємствам ЖКГ можливості функціонувати в режимі самоокупності та відновлення основних засобів, з другого боку, не стимулюють ці підприємства до зниження питомих витрат.

При цьому не забезпечується належний стан розрахунків за ЖКП, має місце велика заборгованість за спожиті послуги як споживачів, так і держави.

Питанням ціноутворення в галузі житлово-комунального господарства присвячені аналітичні огляди відповідних фірм [1, 2], доповіді відповідальних працівників Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства [3, 4], роботи Дзедзика С. С. [5], Лисенко Н. М. тощо.

Метою статті є аналіз діючої системи ціноутворення та стану розрахунків в житлово-комунальному господарстві і розробка рекомендацій щодо їх вдосконалення.

Відповідно до поставленої мети вирішуються такі **завдання**:

- аналіз діючої системи оплати за житло і комунальні послуги в роки Радянської влади і в сучасній Україні;
- визначення особливостей діючої системи ціноутворення в галузі ЖКГ;
- розкриття порядку формування тарифів на ЖКП;
- розробка пропозицій щодо оптимізації системи ціноутворення.

Термін «квартирна плата» було введено в СРСР в 1926 році [6, 7]; він передбачав оплату витрат на обслуговування житла, в які включались витрати на утримання місць загального користування і прибудинкової території, на утримання апарата управління житлово-експлуатаційної організації тощо. Згідно із Постановою ВЦВК і РНК СРСР від 04.06.1926 року «Про квартирну плату і міри до урегулювання користування житлом у міських поселеннях» міські ради встановлюють ставку квартплати за 1 кв.м; у 50-60-ті роки 20-го століття вона встановлювалась у поселеннях з населенням від 40 тис. мешканців в розмірі 35-40коп., з населенням менше 40 тисяч жителів – від 30 коп. [8]. Максимальний розмір квартплати для робітників і службовців становив 1руб. 32коп. (Після грошової реформи ця сума стала складати 13,2 коп., і такий тариф зберігався до 90-х років).

Розмір квартирної плати залежав від кількості мешканців, їх заробітної плати і роду їх діяльності, площі житлового приміщення і рівня його благоустрою. Робітникам і службовцям при зарплаті до 145 руб. надавалися знижки, а при зарплаті більше 145 руб. нараховувалось додатково 3,3 коп. за 1 кв.м на кожні 10 руб. заробітної плати. Для інших категорій населення розрахунок був інший – окремо для кустарів і ремісників, для осіб вільних професій, торговців та ін., і ставки були, як правило, вищі. Оплата за тарифами здійснювалась за 9 кв. м площі на одного мешканця (або більше, якщо так

встановлювалось на місцях); надлишок житлової площі оплачувався в потрібному розмірі, для робітників і службовців перші 4,5 кв.м надлишку оплачувались в одинарному розмірі. Зниження ставок квартирної плати відбувалось за віддаленість житла (до 10%), відсутність основних елементів благоустрою (електрики, водопроводу, каналізації — 5-10% за кожний), за темні, сирі, підвальні приміщення тощо шляхом розрахунку знижок одна від одної. Підвищували ставки за наявність ванни, газової плити, гарячої води — до 10%.

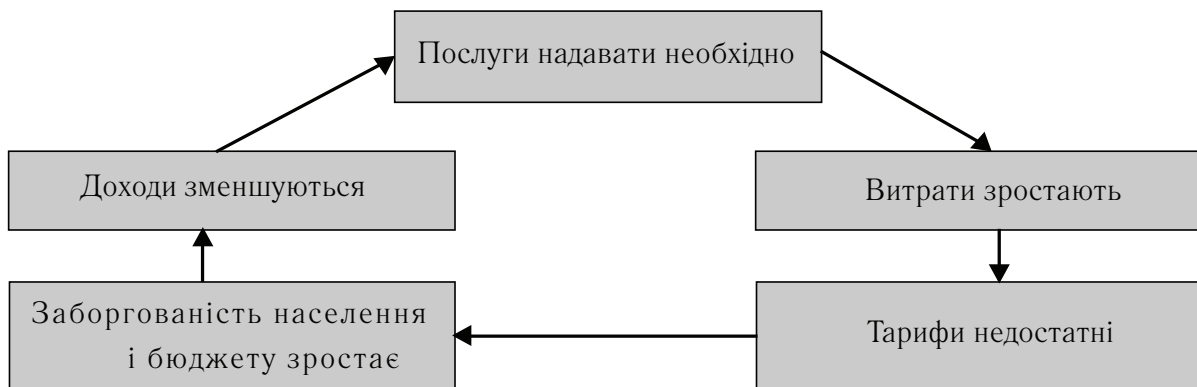
В домоуправліннях вели відомості або картки, в яких щомісячно нараховували заборгованість квартиронаймачів. До 5-15 числа кожного місяця мешканцям надсилались повідомлення-розрахунки (жиронакази). При наявності претензій здійснювався перерахунок і на кінець місяця складалась уточнена відомість.

Оплата здійснювалась безготівково із свого рахунку в будь-якому банку або готівкою через Комунальний банк (пізніше — ощадні каси). За прострочення оплати стягувалась пеня у розмірі 1% за кожний день прострочення. При простроченні оплати більше 20 днів мешканцю надсилалось попередження; якщо оплата не надходила, то отримували виконавчий запис нотаріуса, і документи передавали на роботу боржнику для примусового стягнення коштів.

До 90-х років ставка квартирної плати, як зазначалось, залишалась на рівні 13,2 коп. за 1 кв.м, за прострочення стягувалась пеня. Вже в 60-ті роки така ставка квартирної плати повністю втратила свою економічну основу, бо не покривала витрати виробників. Таким же чином формувались тарифи на оплату комунальних послуг. Загальний розмір витрат на оплату житлово-комунальних послуг складав 2-3% від бюджету сім'ї [8]. При такому рівні тарифів витрати підприємств ЖКГ відшкодовувались лише частково, всі інші витрати покривались за рахунок державних дотацій. За даними [1] в Україні в 1994 році частка споживачів в оплаті житлово-комунальних послуг становила близько 4% їх вартості.

В 90-ті роки складність перехідного періоду в економіці України обумовила зменшення бюджетного фінансування як в частині дотацій, так і в частині фінансування капітальних вкладень, що призвело до високого ступеню зносу мереж водо-, теплозабезпечення і каналізації та пов'язаного з цим підвищення витрат на їх обслуговування. Зважаючи на складне економічне становище в державі, затримки з виплатою заробітної плати, в 90-ті роки була скасована пеня за прострочення оплати житлово-комунальних послуг,

не застосовувались санкції до боржників. При цьому постійно зростали тарифи на електроенергію, газ, підвищувалась вартість матеріалів тощо, тобто витрати підприємств ЖКГ зростали. Враховуючи, що в собівартості житлово-комунальних послуг енергетична складова досягає в окремих підгалузях більше 50 відсотків, зростання витрат було суттєвим, в той час, як постійно зростала заборгованість користувачів. Таким чином, підприємства ЖКГ опинились у зачарованому колі, в якому знаходяться до теперішнього часу:

В 1994-1995 роках тарифи на житлово-комунальні послуги було підвищено таким чином, щоб відшкодування витрат складало 80%, але постійне зростання витрат підприємств ЖКГ на енергоносії тощо знижало рівень відшкодування. За рахунок інфляції, підвищення цін на енергоносії та матеріали, збільшення мінімальної заробітної плати рівень самоопукності тарифів на житлово-комунальні послуги знизився з 80 відсотків у 1998 році до 60 відсотків на 1 січня 2000 року.

В той же час багато малозабезпечених сімей стали неспроможні оплачувати послуги за новими тарифами, тому в 1995 році було запроваджено програму житлових субсидій. Це дозволило підняти рівень оплати ЖКП, бо сім'ї, які отримують субсидії, вносять оплату своєчасно і в повному обсязі, одночасно знизивши навантаження на бюджет за рахунок суттєвого зменшення дотування заможних платників.

В 1997-1998 роках право на встановлення тарифів на комунальні послуги було передано виконавчим органам місцевого самоврядування, а плату за житло і граничні розміри відшкодування комунальних послуг встановлювали облдержадміністрації. Це призвело до суттєвого зростання тарифів на комунальні послуги в окре-

мих регіонах при незмінних ставках квартирної плати. До речі, цей термін дещо втратив свій зміст, і для приватизованих квартир частіше вживаються терміни «плата за утримання житла (будинків)» або «відшкодування експлуатаційних витрат». Ставки квартирної плати були підвищені тільки в 2000 році.

Станом на початок 2001 року [4] заборгованість населення за спожиті ЖКП склала 6,2млрд. грн., або в середньому 12 місяців заборгованості, на початок 2004 року [9] – близько 7,5млрд.грн.

Ціноутворення в ЖКГ на сьогоднішній день має ряд характерних **особливостей**.

- Тарифи не повною мірою покривають витрати підприємств ЖКГ; рівень відшкодування становить за даними Мінекономіки 70-80% [14]. Зокрема, рівень відшкодування населенням фактичної вартості послуг по базових підприємствах регіонів у 2003 році становив від 23% до 98% у підгалузях водопостачання та водовідведення (у м. Києві 100%), від 50% до 92% у підгалузі тепlopостачання; квартирна плата (плата за утримання житла) відшкодовувала витрати підприємств з обслуговування житла на 45- 98% (у деяких областях на 100%).
- Тарифи мають затратний характер, бо їх рівень встановлюється, виходячи з фактичних витрат на виробництво житлово-комунальних послуг в певних регіонах.
- Діюча система ціноутворення не стимулює до ресурсозбереження як підприємства ЖКГ, так і споживачів.
- У більшості випадків при встановленні тарифів не передбачається можливість подальшого розвитку підприємств, у тарифи практично не закладаються витрати на капітальний ремонт і модернізацію основних засобів, особливо у житловому господарстві.
- Має місце значна диференціація тарифів в залежності від місцевих умов, яка не завжди економічно обгрунтована, непропорційне завищення або заниження тарифів на окремі види послуг. Про це свідчать наведені в таблиці 1 дані про розмір тарифів на послуги з тепло-, водопостачання, водовідведення та квартирної плати в середньому по областях України в I півріччі 2004 року за даними Держжитлокомунгоспу України.

Таблиця 1. Тарифи на ЖКП в областях України у I півріччі 2004 року, грн.

Підгалузь	Одиниця виміру	Мінімальне значення	Максимальне значення	Середнє значення	Тариф для Промисловості
Теплопостачання	Гкал	до 20	понад 200	55 – 60	140 - 145
Водопостачання	м3	до 0,15	понад 3,2	0,5 – 0,9	3 - 4
Водовідведення	м3	до 0,1	понад 6	0,5 – 0,9	4 - 6
Квартирна плата: будинки з ліфтами	м2	до 0,2	понад 0,5	0,35	
Будинки без ліфтів		до 0,1	до 0,5	0,25	

- Широко використовується перехресне субсидування населення за рахунок встановлення завищених тарифів для підприємств і організацій, що також видно із таблиці 1. Зараз в Україні намагаються знизити рівень перехресного субсидування. В багатьох зарубіжних країнах навпаки тарифи для населення вище, ніж для підприємств.
- Тарифи на ЖКП виконують соціальну функцію: наявність пільгових категорій населення (близько 25%), субсидій малозабезпеченим громадянам (їх отримують більше 10% сімей в середньому [9]), занижений рівень тарифів, який повинен покриватись державною дотацією — все це передбачає покриття частини витрат підприємств ЖКГ із бюджету; оскільки фінансування з бюджету надходить несвоєчасно і не в повному обсязі, підприємства ЖКГ фактично виконують функцію соціальних служб.

Так, обсяг бюджетного фінансування у 2003 році для відшкодування пільг з оплати житлово-комунальних послуг повинен був становити 1,3 млрд.грн., а передбачено було відшкодування менше, ніж наполовину, в результаті чого підприємства житлово-комунального господарства зазнали втрат від надання пільг більше ніж 700,0 млн.гривень. В цілому по Україні рівень проплат по пільгах і субсидіях за даними Держжитлокомунгоспу України склав за послуги теплопостачання 96,5%, по водопостачанню та водовідведенню 93,8%, по житлово-експлуатаційних організаціях 50,2%.

- В тарифах практично не враховується якість житлово-комунальних послуг.
- Тарифи затверджуються місцевими органами влади, нормативи та методичні рекомендації центральних органів управління житлово-комунальним господарством носять здебільшого рекомендаційний характер, тому має місце певна складність затвердження тарифів.

- Практично відсутній механізм коригування тарифів, що тим більше необхідно при існуючому рівні інфляції. За кордоном поширена практика, коли тариф встановлюється на певний період, перед закінченням терміну його дії незалежними організаціями проводяться ретельні тарифні дослідження, нерідко з урахуванням думки громадськості, з метою встановлення нового обґрунтованого тарифу [2]. Процес дослідження і прийняття рішення є досить тривалим — до одного року в Чілі, біля трьох років у Великобританії. У Франції встановлений тариф автоматично коригується протягом всього терміну його дії за узгодженою тарифною формулою, яка враховує можливі зміни розміру складових витрат, ставок оподаткування та ін.
- Недостатньо визначена методологія калькулювання витрат, високий рівень податків у складі тарифу, певні законодавчі перепони до запровадження прогресивних систем встановлення тарифів — ці питання будуть розглянуті при розкритті порядку встановлення тарифів.

Порядок визначення тарифів на ЖКП

На сьогодні використовуються дві **системи** встановлення тарифів на ЖКП:

- 1) схема «витрати плюс» (*cost plus*), або «витрати плюс рентабельність» - коли встановлюється граничний рівень рентабельності (відношення прибутку до витрат); іноді окремо виділяють метод встановлення фіксованих тарифів, хоча він базується на зазначеній схемі.
- 2) методика фіксування граничних цін (*price cap*) — така система на сьогодні із усіх країн СНД запроваджена тільки в Україні, до деякої міри в Молдові [2]; в підгалузі водопостачання згідно із Порядком [10] до складу тарифу введено інвестиційну складову і запроваджено механізм коригування тарифу.

При обох системах розрахунок тарифів починається з калькулювання витрат згідно з П(С)БО 16 [11], Методичними рекомендаціями [10, 12] та відповідними методичними рекомендаціями для кожної підгалузі ЖКГ при їх наявності (на сьогодні такі рекомендації діють в підгалузі водопостачання [13], дещо застарілі в підгалузі обслуговування житла [14], на стадії розробки і затвердження — в підгалузі тепlopостачання).

При калькулюванні витрати групуються за економічними елементами та статтями витрат.

Економічні елементи витрат:

- Матеріальні витрати (бухгалтерські рахунки 20, 22...)
- Витрати на оплату праці (рахунок 661)
- Відрахування на соціальні заходи (рахунок 65)
- Амортизація (рахунок 13)
- Інші операційні витрати (рахунки 63, 685, 372, 64...).

Статті калькулювання [11]:

- Прямі витрати (рахунок 23) і загальновиробничі витрати (рахунок 91) складають виробничу собівартість продукції (робіт, послуг).
- Інші витрати, що не включаються до собівартості продукції - адміністративні витрати (рахунок 92), витрати на збут (рахунок 93), інші операційні витрати (рахунок 94).
- Крім операційних витрат виділяють фінансові (рахунки 95, 96) та інші (рахунок 97) витрати.

Всі зазначені витрати разом складають повну собівартість послуг, хоча сучасна методологія бухгалтерського обліку не передбачає її визначення. Однак з метою ціноутворення Методичними рекомендаціями [12] передбачено складання калькуляції виробничої собівартості і повної собівартості.

Перелік і склад статей калькулювання підприємство встановлює самостійно.

Методичні рекомендації [12] пропонують перелік статей калькулювання витрат на виробництво, до яких підприємства можуть додавати специфічні статті або якісь статті не використовувати. Специфічні статті витрат [10] в тепловому господарстві - утримання територій санітарних зон, використання води на технологічні цілі (заповнення теплових мереж, промивка фільтрів тощо), витрати на енергоносії, на ремонт, промивку, наладку котлоагрегатів, теплових мереж тощо, на обстеження технічного стану теплових мереж, обладнання приладів обліку теплової енергії і т.д.; у водопровідно-каналізаційному господарстві — витрати на воду для власних потреб, на утримання територій санітарних зон, на аварійно-відновлювальні роботи, за винятком аварій, що відносяться до аварійних ситуацій.

Підприємство складає калькуляцію виробничої та повної собівартості послуг виходячи з нормативів відповідних витрат. Такі економічно обгрунтовані калькуляції є основою для затвердження тарифів.

При сучасній методології бухгалтерського і податкового обліку існують певні проблеми в частині включення до собівартості окремих витрат при формуванні тарифу: амортизація, яка нараховується методами податкового обліку, не відображає реально існуючий ступінь зносу основних засобів і не забезпечує накопичення коштів для їх відновлення; включення до складу тарифу деяких інших витрат не завжди економічно обгрунтовано (наприклад, нарахований резерв сумнівних боргів в тарифі призведе до того, що платники повинні будуть сплачувати заборгованість неплатників); в той же час не включення до тарифу цих витрат призведе до зниження тарифу понад існуючий рівень відшкодування і невиправданого збільшення збитків підприємств ЖКГ.

Прогресивною є методика фіксування граничних цін, яка запроваджується в Україні, як зазначалося. Сутність її полягає в тому, що при складанні калькуляції визначається не тільки повна собівартість калькуляційної одиниці, але питома вага

кожної статті витрат - витрати електроенергії на калькуляційну одиницю, витрати заробітної плати та ін [13].

Наприклад, визначена собівартість 1 м^3 води умовно склала 0,5 грн, з них 0,1 грн. — витрати електроенергії, 0,2 грн. — заробітна плата і т.д. Зазначимо, що при такому розрахунку враховуються і витрати з податку на прибуток у складі собівартості.

Далі в тариф закладається інвестиційна складова, наприклад, 0,2 грн., тобто та частина чистого прибутку, яка буде спрямована на оновлення основних засобів і розвиток підгалузі. Ця величина залишається незмінною протягом терміну дії тарифу, для чого передбачено коригування тарифів при зміні його складових. Наприклад, зросли тарифи на електроенергію, тепер витрати електроенергії складають 0,15 грн.; відповідно, тариф підвищується з 0,7 грн. до 0,75 грн., запроваджено прогресивні технології і витрати зменшились — відповідно зменшується тариф.

Запровадження таких тарифів в окремих областях здійснювалось шляхом інформування громадськості і дає безсумнівний економічний ефект, навіть в частині зростання платежів населення. Однак, діюче законодавство, на жаль, може стати на заваді запровадження прогресивних систем ціноутворення — зокрема, вимога сплачувати до бюджету дивіденди державними та комунальними підприємствами може «з'їсти» значну частину прибутку, накопичуваного для інвестицій.

Особлива ситуація з тарифами квартирної плати (плати за утримання житла) — житлові організації не складають калькуляцій 1 м^2 житлової площі для затвердження тарифів (тільки для розрахунку відшкодування експлуатаційних витрат орендарями чи житлово-будівельними кооперативами). Тарифи визначаються і затверджуються органами влади з урахуванням місцевих особливостей, але, як правило, на рівні нижчому, ніж потрібно для відшкодування витрат, і переглядаються рідко. При цьому має місце одна із багатьох парадоксальних ситуацій в галузі — тарифи на послуги підприємств санітарної очистки та обслуговування ліфтів збільшуються, а квартирна плата, за рахунок якої вони відшкодовуються, залишається незмінною.

Шляхи оптимізації системи ціноутворення у ЖКГ

1. Оптимізація витрат підприємств ЖКГ, зменшення непродуктивних витрат. В 2003 році собівартість послуг з тепlopостачання збільшилась на 3,5%, з водopостачання — на 6,9%, при цьому адміністративно-управлінські витрати та витрати на збут збільшились, відповідно, на 26,9% та на 18,6%, інші операційні витрати — на 11,8% та на 86,1% [2]. Чисельність адміністративно-управлінського персоналу складає 19% загальної чисельності персоналу в галузі, при цьому їх зарплата складає 25% загального фонду оплати праці, тобто в середньому в 1,5 рази більше зарплати робітників. Чисельність персоналу підприємств водopостачання на 1000 споживачів в різних країнах [3] складає (осіб):

Молдова	Росія	Україна	США
4,48	4,61	5,65	0,6

Витрати енергетичних ресурсів під час виробництва і надання житлово-комунальних послуг у 2-3 рази вище, ніж у країнах Європейського Союзу [15], що обумовлено зношеністю і аварійним станом основних засобів, застарілими технологіями і матеріалами.

Для зменшення витрат підприємств ЖКГ, виключення непродуктивних витрат, підвищення зацікавленості у зниженні собівартості послуг необхідно:

- застосування сучасних ресурсозберігаючих технологій, зокрема, попередньо-ізолюваних труб в теплових мережах тощо;
 - збільшення обсягу інвестицій, пошук шляхів залучення коштів для розвитку галузі та оновлення основних засобів;
 - встановлення приладів обліку витрачання води і тепла, що підвищить зацікавленість не тільки підприємств ЖКГ, а й усіх споживачів житлово-комунальних послуг в економії ресурсів;
 - державне регулювання зростання витрат підприємств ЖКГ, зокрема, заробітної плати;
2. Вдосконалення нормативної бази формування тарифів на ЖКП. Зокрема, запропоноване в [13] виключення зі складу тарифів на комунальні послуги витрат на обслуговування внутрішньобудинкових мереж і включення їх до тарифів квартирної плати є економічно обгрунтованим і полегшить ведення обліку, але при нинішньому рівні тарифів квартирної плати може стати ще однією статтею збитків житлових організацій
 3. Запровадження прогресивних методик формування тарифів, їх законодавче та нормативне забезпечення і підвищення зацікавленості у їх використанні на місцях.
 4. Вдосконалення обліку, в тому числі податкового. Збитки підприємств ЖКГ складають близько 1 млрд.грн. на рік, при цьому податку на прибуток ними сплачено зокрема у 2002 році 40млн.грн. [3]. Виключення зі складу собівартості економічно необгрунтованих витрат, але забезпечення при цьому покриття таких витрат тарифами, розробка та вдосконалення методик калькулювання, зменшення податкового тиску в галузі — дозволить підвищити обгрунтованість тарифів на ЖКП і економічну ефективність діяльності підприємств галузі.
 5. Виключення соціальної функції тарифів на ЖКП — у разі надання державою пільг та субсидій і затвердження тарифів нижче собівартості послуг всі ці кошти повинні відшкодуватись підприємствам ЖКГ державою.
 6. Створення конкурентного середовища у конкурентних і потенційно конкурентних підгалузях (житлове, ліфтове господарство, санітарна очистка), вир-

ішення, при необхідності, питань надання в оренду або концесію в монопольних підгалузях ЖКГ (водопровідно-каналізаційне).

7. Диференціація тарифів в залежності від якості наданих послуг, від часу року та доби, підвищення тарифів при понаднормативному споживанні.

Висновки

На основі проведеного історичного аналізу системи ціноутворення в галузі ЖКГ визначено її характерні особливості в сучасних умовах. Розгляд діючого порядку визначення тарифів на ЖКП дозволив визначити його недоліки і прогресивні системи встановлення тарифів. Запропоновані шляхи оптимізації системи ціноутворення в ЖКГ дохнуть знизити витрати підприємств ЖКГ, підвищити якість житлово-комунальних послуг і покращити технічний стан галузі.

Перелік посилань

1. **Історія тарифної політики в Україні. Аналітичний огляд № 2.** — К.:ПАДКО/Агентство США з міжнародного розвитку. — 2001.
2. **Ключевые аспекты реформы тарифов городского водного хозяйства в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии.** — ОЕСД, 2003.
3. **Про підсумки роботи галузі у 2003 році і завдання на 2004 рік.** Доповідь голови комітету на розширеному засіданні колегії Держжитлокомунгоспу // Інформаційний бюлетень Держжитлокомунгоспу України. — № 2-3. — 2004 р. — С. 21-35.
4. **Семчук Г. М.** Рік наполегливої праці. Час підсумків, аналізу, дій // Міське господарство України. — 2004. — № 1. — С. 2-15.
5. **Дзезик С. С.** Державне регулювання природних монополій на локальних ринках комунальних послуг // Економіка України. — 2001. — № 3.
6. **Глухов А. С., Чибриков Г. Н.** Справочник бухгалтера домоуправлення. — М.: Издательство Министерства коммунального хозяйства РСФСР, 1960. — 203 с.
7. **Тихомиров А. Ф.** Балансовый учет в домовом хозяйстве. Руководство по учету и отчетности домоуправлений местных советов. — М. — Л.: Издательство Наркомхоза РСФСР, 1938. — 128 с.
8. **Бузырев В. В., Чекалин В. С.** Экономика жилищной сферы. — М.:ИНФРА -М, 2001. — 256 с.
9. **Про соціально-економічне становище України за 2003 рік.** Держкомстат України. — К.: 2003. — 104 с.
10. **Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості робіт (послуг) на підприємствах і в організаціях житлово-комунального господарства, затверджені наказом Держбуду України від 06.03.2002 р. № 47.**

11. **Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»**, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318
12. **Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості**, затверджені наказом Держкомітету промислової політики України від 02.02.2001 р. № 47
13. **Порядок формування тарифів на послуги централізованого водопостачання та водовідведення**, затверджений наказом Держбуду України від 27.06.01.№ 139.
14. **Порядок визначення нормативних витрат житлово-експлуатаційних організацій, пов'язаних з утриманням будинків і прибудинкових територій**, затверджений наказом Держбуду України від 03.09.1999 р. № 214.
15. **Закон України «Про загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки»** від 24.06.2004 р. № 1869

Отримано 14.12.04